

<https://interscience.uz/>

ISSN 2181-1709 (P)

ISSN 2181-1717 (E)

SJIF: 3.805 (2021)

2023/5

**TA'LIM VA
INNOVATION
TADQIQOTLAR**

**ОБРАЗОВАНИЕ И
ИННОВАЦИОННЫЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ**

**EDUCATION AND
INNOVATIVE
RESEARCH**

TA'LIM VA INNOVATSION TADQIQOTLAR
ОБРАЗОВАНИЕ И ИННОВАЦИОННЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ
EDUCATION AND INNOVATIVE RESEARCH

№ 5, 2023
May

<p>Muassis: Buxoro davlat universiteti Fan va ta'lim MChJ</p> <p>Bosh muharrir: Ma'murov Bahodir Baxshullayevich</p> <p>Jamoatchilik kengashi raisi: Xamidov Obidjon Xafizovich, Buxoro davlat universiteti rektori</p> <p>Tahririyat kengashi raisi: Maxmudov Mels Hasanovich</p> <p>Mas'ul kotib: Akramova Gulbahor Renatovna</p> <p>Texnik muxarrir: Davronov Ismoil Ergashevich</p> <p>Tahririyat manzili: Buxoro shahar, Q.Murtazoyev ko'chasi, 16-uy</p> <p>Telefon: +998(90)744-00-22</p> <p>E-mail: eirjurnal2020@gmail.com</p> <p>Jurnalning elektron sayti: www.interscience.uz</p> <p>Jurnal OAK Rayosatining 2021 yil 30 sentyabrda 306/6-son Qarori bilan PEDAGOGIKA, PSIXOLOGIYA, FILOLOGIYA, TARIX FANLARI bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ruyxatiga kiritilgan</p> <p>Bosishga ruxsat etildi: 29.05.2023 y. Qog'oz bichimi 60x84 1/8. b/t.12,5. Buyurtma raqami 1.23 «FAN VA TA'LIM» nashriyotida chop etildi. Buxoro shahar</p> <p>Jurnal 28.07.2021 yilda 9305 raqami bilan O'zbekiston Ommaviy axborot vositalari davlat ro'yxatidan o'tgan</p> <p>Jurnal 2020 yilda tashkil topdi va 2 oyda 1 marta chop etildi. 2021 yil noyabr oyidan boshlab har oyda 1 marta o'zbek, rus va ingliz tillarida chop etiladi</p> <p>«Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar» xalqaro ilmiy-metodik jurnalidan ko'chirib bosish tahririyatning roziligi bilan amalga oshiriladi</p> <p>Maqolada keltirilgan faktlarning to'g'riligi uchun muallif mas'uldir</p>	07.00.00 – TARIX FANLARI	
	Ergashev J. Yu. Sardobalarning xizmat ko'rsatish tizimidagi ahamiyati	7
	Hasanova N. N. Mustaqillik yillarida O'zbekiston qishloq xo'jaligidagi o'zgarishlar	12
	Kazakova M. D. O'zbekistonda gender tengligining qonunchilik asoslari va uning takomillashtirilishi	15
	Курбонова М. Б. Дўппи миллийлик тимсоли сифатида	20
	Ochilov A. T. The history of archeological research in bukhara Oasis	25
	Шамсиева З. А. Бухоро воҳаси никоҳ тўйи тизимида совчилик удумлари: анъанавийлик ва замонавийлик	31
	10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI	
	Abdullaeva G. V., No'monova R. N. Lof she'rlar poetikasi va ularning badiiy-estetik funksiyasi	36
	Айтбаев Д. Т. Ўзбек тилида полисемик қўшма гаплар тадқиқи	43
	Bakiyeva X. S. Ot so'z turkumini o'rgatishda media vositalaridan foydalanish	46
	Eshonkulova G. Yu. O'zbek auditoriyasining talabarlari uchun ingliz tili darsliklarida antroposentrik maqollarning o'rni va ahamiyati	50
	G'ulomova X. Til sathlarini o'rgatish orqali orfoepik, orfografik, punktuatsion va uslubiy ko'nikmalarni shakllantirish	54
	Ismailova M. The role of communicative-active approach in developing strategic competence of students through problem-solving technology	58
	Kuchkarova J. Maqollarni tipologik usullarda o'rganish va o'zbek, qozoq, rus tilidagi maqollarning tahlili	63
Нурматова Ш. А. Хитой халқ оғзаки ижодида эртак жанри хусусиятлари (XX ва XXI аср бошлари)	67	
Parmonova N A. A history of women's prose in english literature	72	
Қобилова А. А. Ўзбек болалар шеърлятида юморнинг лингвопозтик ва коммуникатив хусусиятлари	76	
Рўзиева М. Ё. Адабиётда рамз тушунчаси ва ранг символикаси	81	
Садыкова Р. Р. Совершенствование информационной культуры при изучении русского языка	85	
Umarova F. B. Ingliz va o'zbek nasrida ayol obrazi evolutsiion bosqichlari	89	

Xalilova M. T. Yozma diniy matnlarning o'ziga xos funktsional-semantik belgilari	93
Xalimova F R. Poetik matnda konseptual metaforaning faollashuvi	98
Yakupova Z. A. Ingliz tilini o'qitishda post metod metodikasini ta'limda qo'llash	102
13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI	
Abdirimova I. K. Loyiha faoliyatini ta'limda qo'llash usullari	106
Abdullaev Q.F. Tarbiya jarayonining vujudga kelishi va taraqqiyot bosqichlari	109
Abdullayev I. X. Maxsus trenajerlar va mashklardan foydalanish asosida yunon-rim kurashchilarning egiluvchanligini rivojlantirish texnologiyasi	113
Abduraxmanov SH. N. O'quvchi-yoshlarni vatanparvarlikka tayarlashning o'ziga xos xususiyatlari	117
Axatkulov A. A. Dasturiy ta'lim vositalari talabalar ilmiy-tadqiqot kompetentsiyasini shakllantirish vositasi sifatida	120
Axmedov A A. Xorijiy olimlarning ilmiy tadqiqotlarida oilaviy qadriyatlarining jamiyat taraqqiyotidagi o'rni va ahamiyati	125
Ахмедов М. У. Халқ таълими тизимида таълим сифати мониторингини амалиётга жорий этиш технологияси	131
Ахметова К. И. Организационно-педагогические условия реализации мониторинга и оценки эффективности процесса повышения квалификации	137
Bobomurodova N. J. Ekologiya darslarida interfaol mashqlar va topshiriqlardan samarali foydalanish shart-sharoitlari	143
Davidov B. B. 15-16 yoshli futbolchilarni maxsus chidamliligini rivojlantirish	148
Haydarov B. T. 4-7 yoshli bolalar jismoniy faolligini noan'anaviy vositalar asosida tarbiyalashning pedagogik mexanizmlarini takomillashtirish	152
Jo'rayeva N O'. Ona tili va o'qish savodxonligi darslarida o'qitishning zamonaviy texnologiyalaridan foydalanish usullari	157
Jumaniyozova M. T. Oliy ta'lim jarayonida Flipped classroom texnikasidan foydalanishning o'ziga xos xususiyatlari	161
Kimsanboev J. A. Malakali dzyudochilarning kombinasion va taktik harakatlarini individuallashtirish jarayonini boshqarish texnologiyasi	167
Курбанова Г. Дж., Курбанова А. Дж. Использование метода кейс-стади в развитии интеллектуальных способностей студентов на занятиях биохимии	171
Mamatova A. M. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida axloqiy fazilatlarini shakllantirish tizimi	177
Mamurova D. I., Shukurov U. J. O'quvchilarini amaliy san'at vositasida axloqiy tarbiyalashda sharq olimlarining pedagogik qarashlari	180
Masharipova U. A. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining innovatsion madaniyatini rivojlantirishda innovatsion texnologiyalarning o'rni	185
Маманазарова Н. К. Умумий ўрта таълим муассасалари маркетинг фаолияти самарадорлигини баҳолаш	191
Musayev A. Sh. Raqamli ta'lim muhitida talabalarning mustaqil ta'limini tashkil etishning dolzarbligi	199
O'ralov S. M. Ta'lim jarayoni subyektlari kompetentligining ta'lim sifatidagi ahamiyati	203
Пирниязова Ш. О. Бошлангич синф она тили дарсларида мотивация	208
Quljanov N. J. Dasturiy ta'minot majmuasi orqali informatika fanini o'qitishga oid tadqiqotlar tahlili	212
Raxmatullayeva A. Q. Umumta'lim maktablarda tabiiy fanlarni o'qitishda innovatsion metodlardan foydalanish	216
Рахмонов О. М., Абдуманнопов М. И. Virtual texnologiyalar yordamida bo'lajak informatika o'qituvchisining shaxsiy kompetentligini oshirish modeli	221
Yunusov O. F. Akademik xonandalik san'atining rivojlanishi va tarixiy taraqqiyoti	228
Рсалиев А. Т. Использование дидактических игр как средство развития эффективного обучения	232
Sanakulov H. R. STEAM o'quvchiga nima beradi?	237

Sidiqova D. Sh. Talabalarning kasbiy kompetentligi takomillashtirishning ilmiy-metodik asoslari	245
Toshtemirova S. A. Tarix fanlarini tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyasi asosida o'qitish samaradorligi	249
Tugalov F. Q. Fizikani tabiiy fanlararo aloqadorlikda o'qitishda talabalarning ilmiy kompetentligini rivojlantirish metodikasi	256
Tuzikenova J. A. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining so'z boyligini oshirishning ahamiyati	260
Urazbaeva Dilnoza, Ruzimbaevna O'quvchilarda chet tilini o'rgatishning ijtimoiy pedagogik- psixologik xususiyatlari	264
Умаров Б. Ж. Талабаларда маънавий-маърифий ишлар жараёнида миллий тафаккурини шакллантириш	268
Xasanova N. I., Kurbanova A. Dj. Biologiya yo'nalishi talabalariga analitik kimyoni o'qitishda o'ziga xos yondoshish	272
Xo'jamqulova N. R. EGRA tadqiqotini tashkil etish va topshiriqlarini tayyorlash namunalari	277
Хабибова Г. Г. Мактабгача таълимни ривожлантиришнинг устувор йўналишлари	282
19.00.00 – PSIXOLOGIYA FANLARI	
Abdullayeva D. U. Ota-ona va farzand o'rtasidagi destruktiv munosabat bolalarda agressiv xulq shakllanishi omili sifatida	286
Abdurasulov R. A. Motivatsiyani o'rganishda motivatsion konsepsiyalarining ahamiyati	290
Avlayev O. U. Shaxs kamolotida intellektual faoliyatining individual-tipologik farqlari	294
Askarova N. A. Yaqin kishisini yo'qotgan bolalar va o'smirlarga psixologik yordam ko'rsatishning o'ziga xosligi	299
Buriyeva K. E., Mirkosimova H. M. O'smirlarni mustaqil fikrlash jarayonining psixologik asosi	304
Hakimova F. X. Maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalarda moslasha olmaslik xususiyatlaridan tortinchoqlikning turli ko'rinishlari	307
Ismatova D. T. Oilaviy psixologik xizmatda shaxslararo munosabatlarni empirik tahlili	311
Jabborova M. A. Talabalar akademik o'zlashtirishining nazariy-metodologik talqini	315
Jalilov H. N. Oila va kasb muvozanatining professor-o'qituvchilar ish samaradorligiga ta'sirining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari	324
Madrimova F. B. Yoshlarda musiqiy qobiliyatlar namoyon etilishining psixologik imkoniyatlari	331
Ostanov Sh. Sh. Kreativlikni rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlari	336
Пронин Р. О. Актуальность исследований зрительных иллюзий	340
Qarshiyeva D. S. Umumta'lim maktablari pedagoglarida kasbiy stress va refleksivlik orasidagi aloqadorlik	344
Ravshanova M. M. Talabalarda ekonometrika fanini o'qitishda laboratoriya mashg'ulotlarining ahamiyati	350
Раджабова З. М. Шахсада касбий англашни шаклланиши	355
Sattarova Sh. Q. Talabalik yoshida pozitiv tafakkurni rivojlantirishning xususiyatlari	358
Turaqulov L. T. Mehribonlik uyi tarbiyalanuvchilarining ijtimoiylashuvi muammosining nazariy tahlili	365
Shamshetova Anjim Karamaddinovna Orolbuyi mintaqasi aholisining ijtimoiy-psixologik ahvoli	369
Rasulova F. F. Zo'ravonlik qurboni bo'lgan bolalarga psixologik xizmatni tashkil etish	373
Maxmudova D. A. Odam savdosi jabrdiydalarida xavotirlanishni qaror qabul qilish xususiyatlariga ta'sirining psixologik xususiyatlari	378
Akramov M. R. Axloqiy ong va tabiatga munosabat o'rtasidagi o'zaro koppelatlar psixologiyasi	384
Turgunov A. A. Dermatoglyphics	390
Toshboltayeva N. I. Yoshlar bilish faolligini taraqqiyotida ta'limning o'ziga xosligi	394

Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar

JAMOATCHILIK KENGASHI A'ZOLARI

- Djurayev Risboy Haydarovich*, pedagogika fanlari doktori, O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi akademigi
Shamsutdinov Rustambek Temirovich, Andijon davlat universiteti professori, O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan madaniyat hodimi, tarix fanlari doktori
Majidov Inom Urushevich, texnika fanlari doktori, professor. O'zbekiston milliy universiteti.
Olimov Qahramon Tanzilovich, pedagogika fanlari doktori, professor. A.I.Gersman nomidagi Rossiya davlat pedagogika universiteti Toshkent filiali
Tadjixodjayev Zokirxo'ja Abdusattorovich, texnika fanlari doktori, professor
Musurmonova Oyniso, pedagogika fanlari doktori, professor
Safarova Rohat G'aybulloevna, pedagogika fanlari doktori, professor, T.N.Qori-Niyoziy nomidagi O'zbekiston pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot instituti.
Ibragimov Xolboy Ibragimovich, pedagogika fanlari doktori, professor. O'zbekiston jaxon tillari universiteti

TAHRIRIYAT KENGASHI A'ZOLARI

XORIJ OLIMLARI

- Artamonova Yekaterina Iosifovna*, pedagogika fanlari doktori, professor, Moskva davlat pedagogika universiteti, Xalqaro pedagogika fanlari akademiyasining prezidenti
Yemlyanova Irina Yevgenyevna, pedagogika fanlari doktori, professor. Janubiy-ural davlat ijtimoiy-pedagogika universiteti. Rossiya
Kuzmenko Galina Anatolevna, pedagogika fanlari doktori, professor. Moskva davlat pedagogika universiteti, Jismoniy tarbiya, sport va salomatlik instituti
Safaraliyev Bozor Safaraliyevich, pedagogika fanlari doktori, professor. Chelyabinsk davlat akademiyasi
Kulishov Vladimir Vasilevich, pedagogika fanlari doktori, professor. Davlat iqtisodiyot va texnologiya universiteti prorektori, Krivoy Rog, Ukraina
Lazarenko Irina Rudolfovna, pedagogika fanlari doktori, professor. Altay davlat pedagogika universiteti rektori, Rossiya
Filippova Oksana Gennadevna, pedagogika fanlari doktori, professor. Janubiy-ural davlat ijtimoiy-pedagogika universiteti. Rossiya
Xristo Kyuchukov, pedagogika fanlari doktori. Umumiy tilshunoslik va psixolingvistika professori. Berlin Erkin universiteti, Turkologiya instituti. Xalqaro psixolingvistika va Sotsiolingvistika jurnali asoschisi va muharriri, Germaniya
Kumskov Mixail Ivanovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor. M.V. Lomonosov nomidagi Moskva davlat universiteti
Maksimenko Sergey Dmitriyevich, akademik, psixologiya fanlari doktori, professor. Ukraina Milliy pedagogika fanlari akademiyasining akademigi
Padalka Oleg Semenovich, pedagogika fanlari doktori, professor; M.P. Dragomanova nomidagi pedagogika milliy universiteti, Ukraina
Hazretali Tursun, tarix fanlari doktori, professor; Xoja Ahmad Yassaviy nomidagi xalqaro qozoq-turk universiteti professori
Mamedova Irada, tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent, Ozarbayjon Milliy akademiyasi Tarix instituti bo'lim boshlig'i
Timur Xo'jao'g'li, tilshunos va adabiyotshunos olim. Michigan universiteti professori (AQSh)
Nurettin Hatunoglu Doç. Dr. Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü (Turkiya)
Mullodjanov Sayfullo Kuchakovich, tarix fanlari doktori, professor. Tojikiston milliy universiteti
Gushko Sergey Vladimirovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor. Davlat iqtisodiyot va texnologiya universiteti prorektori, Krivoy Rog, Ukraina

O'ZBEKISTON OLIMLARI

TARIX FANLARI

- Inoyatov Sulaymon Inoyatovich*, tarix fanlari doktori, professor. Buxoro davlat universiteti
Rajabov Qahramon Kenjayevich, tarix fanlari doktori, professor; O'zbekiston Fanlar akademiyasi Tarix instituti yetakchi ilmiy xodimi
Rashidov Oybek Rasulovich, tarix fanlari doktori (DSc). Buxoro davlat universiteti

FILOLOGIYA FANLARI

- Madjidova Ra'no Urishevna*, filologiya fanlari doktori, professor; O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti
Sharipova Laylo Frunzeyevna, filologiya fanlari doktori (DSc). Buxoro davlat universiteti
Nigmatova Lolaxon Xamidovna, filologiya fanlari doktori (DSc). Buxoro davlat universiteti
Yusupova Hilola O'ktamovna, filologiya fanlari nomzodi, dotsent. Buxoro muhandislik-texnologiya instituti
Ro'ziyeva Mohichehra Yoqubovna, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doyrtori (PhD), dotsent. Buxoro davlat universiteti

PEDAGOGIKA FANLARI

- Tolipov O'tkir Qarshiyevich*, pedagogika fanlari doktori, professor. Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti.
Olimov Shirinboy Sharofovich, pedagogika fanlari doktori, professor. Buxoro davlat universiteti
Jo'rayev Husniddin Oltinboyevich, pedagogika fanlari doktori, dotsent. Buxoro davlat universiteti
Tilavova Matlab Muxammadovna, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent. Buxoro davlat universiteti
Sohibov Akram Rustamovich, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent. Qarshi davlat universiteti
Umarov Baxshullo Jo'rayevich, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent. Buxoro davlat universiteti
Hasanova Gulnoz Qosimovna, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent. Buxoro davlat universiteti
Inoyatov Abdullo Shodiyevich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dotsent. Buxoro davlat universiteti

PSIXOLOGIYA FANLARI

- Umarov Baxriddin Mingbayevich*, psixologiya fanlari doktori, professor. Toshkent davlat pedagogika universiteti
Bafayev Muxiddin Muxammadovich, psixologiya fanlari buyicha falsafa doktori (PhD). Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti

IQTISODIYOT FANLARI

- Kurolov Kobuljon Kulmanovich*, iqtisodiyot fanlari doktori, professor. Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti huzuridagi pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi direktori
Mamanazarov Abdulkakim Bozorovich, iqtisodiyot fanlari fan nomzodi, dotsent. Lomonosov nomidagi Moskva davlat universiteti Toshkent filiali

FALSAFA FANLARI

- Namozov Bobir Bahriyevich*, falsafa fanlari doktori (DSc). Buxoro davlat universiteti

SIYOSIY FANLAR

- Jumayev Rustam G'aniyevich*, siyosiy fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent. Buxoro davlat universiteti

BIOLOGIYA FANLARI

- Artikova Hafiza To'yumurodovna*, biologiya fanlari doktori, dotsent. Buxoro davlat universiteti

ОБРАЗОВАНИЕ И ИННОВАЦИОННЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

ЧЛЕНЫ ОБЩЕСТВЕННОГО СОВЕТА

- Джураев Рисбой Хайдарович*, доктор педагогических наук, академик АНРУз
Шамсутдинов Рустамбек Темирович, профессор Андижанского государственного университета, заслуженный работник культуры Узбекистана, доктор исторических наук
Мажидов Ином Урушев, доктор технических наук, профессор, Национальный университет Узбекистана им. Мирзо Улугбека
Олимов Кахрамон Танзилевич, доктор педагогических наук, профессор, Ташкентский филиал Российского государственного педагогического университета имени А.И. Герцена
Таджиходжаев Зокирхужа Абдусатторович, доктор технических наук, профессор
Мусурмонова Ойнисо, доктор педагогических наук, профессор
Сафарова Рохат Гайбуллоевна, доктор педагогических наук, профессор, Узбекский научно-исследовательский институт педагогических наук имени Т. Н. Кори-Ниязи
Ибрагимов Холбой Ибрагимович, доктор педагогических наук, профессор, Узбекский государственный университет мировых языков

РЕДАКЦИОННО-ИЗДАТЕЛЬСКИЙ СОВЕТ ЗАРУБЕЖНЫЕ УЧЕНЫЕ

- Артамонова Екатерина Иосифовна*, доктор педагогических наук, профессор, Московского государственного педагогического университета. Президент Международной академии педагогических наук
Емельянова Ирина Евгеньевна, доктор педагогических наук, профессор, Южно-уральский государственный гуманитарно-педагогический университет. Россия
Кузьменко Галина Анатольевна, доктор педагогических наук, профессор, Московский государственный педагогический университет, Институт физической культуры, спорта и здоровья
Сафаралиев Бозор Сафаралиевич, доктор педагогических наук, профессор кафедры социально-культурной деятельности Челябинской государственной академии
Кулишов Владимир Васильевич, доктор педагогических наук, профессор, Государственный университет экономики и технологий, Кривой Рог, Украина
Лазаренко Ирина Рудольфовна, доктор педагогических наук, профессор, Ректор Алтайского государственного педагогического университета, Россия
Филлипова Оксана Геннадьевна, доктор педагогических наук, профессор, Южно-уральский государственный гуманитарно-педагогический университет, Россия
Христо Кючуков, доктор педагогических наук. Профессор общего языкознания и психолингвистики. Свободный университет Берлина, Институт тюркологии. Редактор Международного журнала психолингвистики и социолингвистики, Германия
Кумсков Михаил Иванович, доктор физико-математических наук, профессор Московского государственного университета им. М.В. Ломоносова
Максименко Сергей Дмитриевич, академик, доктор психологических наук, профессор. Академик Национальной академии педагогических наук Украины
Падалка Олег Семенович, доктор педагогических наук, профессор, Национального педагогического университета имени М.П. Драгоманова, Украина
Хазретали Турсун, доктор исторических наук, профессор Международного казахско-турецкого университета имени Ходжи Ахмада Яссави
Мамедова Ирада, PhD по историческим наукам, доцент, заведующий институтом истории Национальной Академии Азербайджана
Тимур Хужаугли, лингвист и литературовед. Профессор Мичиганского университета (США)
Nigetin Natipoglu, Assoc. доктор, университет Зонгулдак Бюлент Эджевит, факультет искусств и наук, исторический факультет (Турция)
Муллоджанов Сайфулло Кучакович, доктор исторических наук, профессор, Национальный университет Таджикистана
Гушко Сергей Владимирович, доктор экономических наук, профессор, проректор Государственного экономико-технологического университета, Кривой Рог, Украина

УЧЕНЫЕ УЗБЕКИСТАНА

- История**
Иноятов Сулаймон Иноятович, доктор исторических наук, профессор, Бухарский государственный университет
Раджабов Кахрамон Кенжаевич, доктор исторических наук, профессор, ведущий научный сотрудник Института истории Академии наук Узбекистана
Ойбек Расулович Рашидов, доктор исторических наук, Бухарский государственный университет
- Филология**
Маджидова Рано Уришевна, доктор филологических наук, профессор, Узбекский государственный университет мировых языков
Шарипова Лайло Фрунзеевна, доктор филологических наук, Бухарский государственный университет
Нигматова Лолахан Хамидовна, доктор филологических наук, Бухарский государственный университет
Юсупова Хилола Уктамовна, кандидат филологических наук, доцент, Бухарский инженерно-технологический институт
Рузиева Мохичехра Якубовна, доктор философских наук, доцент, Бухарский государственный университет
- Педагогика**
Толипов Уткир Кариевич, доктор педагогических наук, профессор, Ташкентский государственный педагогический университет имени Низами.
Олимов Ширинбой Шарофович, доктор педагогических наук, профессор, Бухарский государственный университет
Джураев Хусниддин Олтинбаевич, доктор педагогических наук, доцент, Бухарский государственный университет
Тилавова Матлаб Мухаммадовна, кандидат педагогических наук, доцент, Бухарский государственный университет
Дилова Наргиза Гайбуллаевна, PhD по педагогическим наукам, доцент, Бухарский государственный университет
Сохибов Акрам Рустамович, кандидат педагогических наук, доцент, Каршинский государственный университет
Умаров Бахшулло Джураевич, кандидат педагогических наук, доцент, Бухарский государственный университет
Хасанова Гулноз Касимовна, кандидат педагогических наук, доцент, Бухарский государственный университет
Иноятов Абдулло Шодиевич, доктор философских наук (PhD) в области педагогических наук, доцент, Бухарский государственный университет
- Психология**
Умаров Бахриддин Мингбаевич, доктор психологических наук, профессор, Ташкентский государственный педагогический университет
Бафеев Мухиддин Мухаммадович, PhD по психологическим наукам, Ташкентский государственный педагогический университет имени Низами
- Экономика**
Куролов Кобулжон Кулманович, доктор экономических наук, профессор, Директор сетевого центра переподготовки и повышения квалификации педагогов Ташкентского государственного технического университета имени Ислама Каримова
Маманазаров Абдухаким Бозорович, кандидат экономических наук, доцент, Ташкентский филиал Московского государственного университета им. М.В. Ломоносова
- Философия**
Намозов Бобир Багриевич, доктор философских наук, Бухарский государственный университет
- Политика**
Джумаев Рустам Ганиевич, доктор философии (PhD) по политическим наукам, доцент, Бухарский государственный университет
- Биология**
Артикова Хафиза Тоймуродовна, доктор биологических наук, доцент, Бухарский государственный университет

EDUCATION AND INNOVATIVE RESEARCH**MEMBERS OF THE PUBLIC COUNCIL**

- Djuraev Risboy Haydarovich**, Doctor of Pedagogical Sciences, Academician of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan
Shamsutdinov Rustambek Temirovich, Professor of Andijan State University, Honored Worker of Culture of Uzbekistan, Doctor of Historical Sciences
Majidov Inom Urushevich, Doctor of Technical Sciences, Professor. National University of Uzbekistan.
Olimov Kahramon Tanzilovich, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor. Tashkent branch of the Russian State Pedagogical University named after AI Gertsen
Tadjikhodjaev Zokirkhoja Abdusattorovich, Doctor of Technical Sciences, Professor
Musurmonova Oyniso, doctor of pedagogical sciences, professor
Safarova Rohat Gaybulloevna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Uzbek Scientific Research Institute of Pedagogical Sciences named after TN Qori-Niyazi.
Ibragimov Kholboy Ibragimovich, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Uzbekistan University of World Languages

MEMBERS OF EDITORIAL COUNCIL

- Artamonova Ekaterina Iosifovna**, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, President of the Moscow State Pedagogical University, International Academy of Pedagogical Sciences
Emelyanova Irina Evgeneevna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, South Ural State Humanitarian Pedagogical University. Russia
Kuzmenko Galina Anatolevna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor. Moscow State Pedagogical University, Institute of Physical Culture, Sports and Health
Safaraliev Bozor Safaralievich, doctor of pedagogical sciences, professor. Chelyabinsk State Academy
Kulishov Vladimir Vasilevich, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor. Vice-Rector of the State University of Economics and Technology, Krivoy Rog, Ukraine
Lazarenko Irina Rudolfovna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor. Rector of Altai State Pedagogical University, Russia
Filippova Oksana Gennadevna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor. South Ural State Humanitarian Pedagogical University. Russia
Christo Kyuchukov, Doctor of Pedagogical Sciences. Professor of General Linguistics Psycholinguistics. Free University of Berlin, Institute of Turkology. Founder and editor of the International Journal of Psycholinguistics and Sociolinguistics, Germany
Kumskov Mikhail Ivanovich, Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor. M.V. Lomonosov Moscow State University
Maksimenko Sergey Dmitriyevich, academician, doctor of psychological sciences, professor. Academician of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine
Padalka Oleg Semenovich, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, National Pedagogical University named after M.P. Dragomanova, Ukraine
Hazretili Tursun, Doctor of Historical Sciences, Professor of the International Kazakh-Turkish University named after Khoja Ahmad Yassavi
Timur Khuzhaugli, linguist and literary critic. Professor at the University of Michigan (USA)
Nurettin Hatunoğlu Assoc. Dr., Zonguldak Bulent Ecevit University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History (Turkey)
Mullojanov Sayfullo Kuchakovich, Doctor of Historical Sciences, Professor. National University of Tajikistan
Gushko Sergey Vladimirovich, Doctor of Economics, Professor, Vice-Rector of the State University of Economics and Technology, Krivoy Rog, Ukraine

SCIENTISTS OF UZBEKISTAN**History**

- Inoyatov Sulaimon Inoyatovich**, Doctor of Historical Sciences, Professor. Bukhara State University
Rajabov Kakhramon Kenjayevich, Doctor of Historical Sciences, Professor, Leading Researcher of the Institute of History of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Rashidov Oybek Rasulovich, Doctor of Historical Sciences. Bukhara State University

Philology

- Majidova Rano Urishevna**, Doctor of Philology, Professor, Uzbek State University of World Languages
Sharipova Laylo Frunzeyevna, Professor, Doctor of Philology. Bukhara State University
Nigmatova Lolaxon Xamidovna, Doctor of Philology. Bukhara State University
Yusupova Khillola Oktamovna, candidate of philological sciences, associate professor. Bukhara Engineering and Technology Institute
Ruziyeva Mohichehra Yakubovna, Doctor of Philosophy, Associate Professor. Bukhara State University

Pedagogy

- Tolipov Utkir Karshiyevich**, Doctor of Pedagogy, Professor. Tashkent State Pedagogical University named after Nizami.
Olimov Shirinboy Sharofovich, doctor of pedagogical sciences, professor. Bukhara State University
Jurayev Khusniddin Oltinbayevich, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor. Bukhara State University
Tilavova Matlab Muhammadovna, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor. Bukhara State University
Dilova Nargiza Gaybullayevna, PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor. Bukhara State University
Sohibov Akram Rustamovich, candidate of pedagogical sciences, associate professor. Karshi State University
Umarov Bakhshullo Djurayevich, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor. Bukhara State University
Khasanova Gulnoz Kasimovna, candidate of pedagogical sciences, associate professor. Bukhara State University
Inoyatov Abdullo Shodievich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences, Associate Professor. Bukhara State University

Psychology

- Umarov Bakhridin Mingbayevich**, Doctor of Psychology, Professor. Tashkent State Pedagogical University
Bafayev Muhiddin Mukhamadovich, PhD in Psychological Sciences. Tashkent State Pedagogical University named after Nizami

Economy

- Kurolov Kobuljon Kulmanovich**, Doctor of Economics, Professor. Director of the network center for retraining and advanced training of teachers of the Tashkent State Technical University named after Islam Karimov
Mamanazarov Abdulkhakim Bozorovich, candidate of economic sciences, associate professor. Tashkent branch of Moscow State University. M.V. Lomonosov

Philosophy

- Namozov Bobir Baxriyevich**, Doctor of Philosophy. Bukhara State University

Politics

- Djumayev Rustam Ganiyevich**, Doctor of Philosophy (PhD) in Political Sciences, Associate Professor. Bukhara State University

Biology

- Artikova Khafiza Tuymurodovna**, Doctor of Biological Sciences, Associate Professor. Bukhara State University

07.00.00 – TARIX FANLARI

SARDOBALARNING XIZMAT KO'RSATISH TIZIMIDAGI AHAMIYATI

Ergashev Jahongir Yunus o'g'li
Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PHD) Buxoro

THE SIGNIFICANCE OF SARDOBAS IN THE SYSTEM OF RENDERING SERVICES

Ergashev Jahongir Yunus o'g'li
doctor of philosophy in historical sciences (PhD) Bukhara

ЗНАЧЕНИЕ САРДОБ В СИСТЕМЕ ОБСЛУЖИВАНИЯ

Эргашев Жахонгир Юнус угли
Доктор философии по историческим наукам (PhD) Бухара

Резюме: Maqolada Buxoro xonligi hududi bo'ylab o'tgan karvon yo'llari bo'yida joylashgan sardobalar, ularning qurilish arxitekturasi, sardobalarda xizmat ko'rsatish tartibi, xavfsizlik masalalari bilan bog'liq ma'lumotlar tarixiy manbalar va adabiyotlardagi ma'lumotlar asosida ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Sardoba, peshtoq, chuchuk suv, quduq, yo'l, yo'lbo'yi inshooti, karvon yo'li, hovuz, gidrotexnik inshoot, kechuv, g'ishtli zinapoya, tuynuk, "qir" qorishmasi.

Аннотация: статье освещаются данные связанные с сардоба, располагавшихся вдоль торговых путей проходивших через территорию Бухарского ханства, а также вопросы их строительной архитектуры, порядка обслуживания и безопасности на основании исторических источников и литературы.

Ключевые слова: сардоба (хранилище для воды), портал, пресная вода, колодец, дорога, сооружение вдоль дороги, караванный путь, водоем, гидротехническое сооружение, переход, кирпичная лестница, отверстие, смесь глины

Summary: The article discusses the data related to the sardoba, located along the trade routes passing through the territory of the Bukhara Khanate, as well as questions of their building architecture, order of maintenance and security based on historical sources and literature.

Keywords: sardoba (water storage), portal, fresh water, well, road, building along the road, caravan route, reservoir, hydraulic structure, passageway, brick staircase, hole, clay mixture.

Ko'pgina Osiyo mamlakatlari qatori Respublikamizda ham chuchuk suvga bo'lgan talab azaliy muammolardan biri bo'lib, Markaziy Osiyoning keskin kontinental qurg'oqchil iqlim sharoiti uchun o'ziga xos qurilish bo'lgan gidrotexnik inshootlar-ko'priklar, to'g'onlar, bandlar, osma quvurlar qatorida qor yomg'ir suvlari to'planadigan suv omborlari-sardobalardan ham keng foydalanilgan. Sardoba so'zi forscha "sard"-muzdek va "ob" suv so'zlarining birikmasidan yasalgan bo'lib, sardobadan nomining o'ziyoq bu inshoot suvni saqlash uchun xizmat qilishini ko'rsatib turibdi. Ilmiy ma'lumotlar Markaziy Osiyoda sardobalarning eng qadimgilari IX-X asrning boshlaridan paydo bo'lganligini ko'rsatmoqda[1:91]. O'zbekiston hududidagi hozirgacha saqlanib kelayotgan sardobalar asosan XIV-XIX asrlar oralig'ida qurilgan[2:12].

O'zbekiston hududidagi so'nggi o'rta asrlarga oid davlatlardan Buxoro xonligi XVI-XVIII asrlarda Markaziy Osiyoning katta hududlarini o'z ichiga olgan yirik davlat bo'lib, sardobalar mamlakatdagi turli hududlarni o'zaro bog'lashda savdosotiq aloqalari muhim o'rin tutgan. Iqtisodning muhim tarmog'i bo'lgan savdosotiq xonlikning turli hududlari orasidagi barqaror ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarni

ta'minlashda, o'zaro bog'liqlikka ega yagona iqtisodiy tizimni shakllantirishda, ichki va tashqi bozor uchun mahsulot ishlab chiqarishni rag'batlantirishda asosiy o'rin tutgan tuzilma sifatida muhim ahamiyat kasb etardi. Savdo aloqalari xonlikning yirik shaharlari va savdo markazlarini o'zaro bog'lovchi karvon yo'llari orqali amalga oshirilib, bu tizim faoliyatida tegishli infratuzilmalar va yo'lbo'yi inshootlarining mavjudligi talab etilardi.

Xonlikning katta qismini cho'l va sahrolar tashkil etib, bu hududlar orqali o'tgan karvon yo'llar faoliyatini yo'lga qo'yish Markaziy hukumatning doimo diqqat-e'tiborida turgan. Shu o'rinda issiq iqlimli mintaqamizda ichimlik suviga bo'lgan ehtiyojni qondirishga xizmat qilgan bu gidrotexnik inshootlardan biri sardobalar, ularning arxitekturasi, vazifasi, savdodagi ahamiyati bilan bog'liq masalalarga alohida to'xtalib o'tamiz.

Buxoro xonligida shayboniylar sulolasi hukmdorlari tomonidan sardobalar qurilishi davrida ancha keng miqiyosda olib borilgan. Jizzaxdan Sirdaryo kechuvlariga, Buxorodan Qarshi orqali Amudaryoning o'rta oqimidagi Kerki va Kelif kechuvlariga olib boruvchi yo'llarda qurilgan sardobalar bundan dalolat beradi. Ayniqsa, XVI asrning ikkinchi yarmida Abdullaxon II tomonidan ko'plab sardobalar qurilgan edi. Ular ichida Qorovulbozordagi sardoba, Bo'zachi sardobasi, Begichak sardoba, Yakka sardoba, Kaspidagi sardobalar, Qarshidan Amudaryodagi kechuvlarga olib boruvchi yo'llardagi sardobalar, xususan Turkmaniston hududidagi Sangir suvloq sardobasi, SHERobod yaqinidagi sardoba, Jizzax-Chinoz oralig'idagi cho'l hududidagi Yakkasardoba, Mirzarabot, Yog'ochli sardobasi va boshqa sardobalar bunga misoldir[3:19-20]. Tadqiqotchilar fikricha, Mirzacho'ldagi sardobalarlarning barpo etilishi ham Abdullaxon II ning quruvchilik faoliyati bilan bog'liqdir[4:75].

P.Ravshanov ma'lumotlarga qaraganda, Movaraunnahrda mavjud bo'lgan 44 ta sardobaning 29 tasi Qarshi cho'lida qurilgan[5:508]. Qashqadaryo vohasidagi sardobalar esa, XVI asr va undan keyingi davrga xosdir. Sardobalar arxitekturasi shakllanishi bir necha yuz yillarga cho'zilgan. Ularning qurilish jarayonida aholining kuzatuvchanligi muhim ahamiyatga ega bo'lgan: dastlab, taqir joylarda to'plangan suv bir muncha vaqt yerga singmay qolgani, bunday joylarni vaqt o'tishi bilan aholi tomonidan chuqurlashtira borilgani, kengaytirgan va asta-sekin hovuz ko'rinishiga keltirilgani, hovuzdagi suv ifoslanmasligi uchun hovuz atrofi devor bilan o'ralgani, suvning yerga singib ketishini kamaytirish choralari ko'rilgani, suv bug'lanishini kamaytirish maqsadida bunday hovuzlarning usti yopilganligini tarixiy adabiyotlardagi ma'lumotlar tahlili ko'rsatadi. Xullas, bu sohadagi tajribalar necha-necha asrlar cho'llarda chuchuk suv saqlashning eng qulay usuli sifatida hozirgi ko'rinishdagi sardobalar vujudga kelgan. Qadimiy an'analar XX asr boshlariga qadar ham o'zgarmay qoldi.

Sardoba qurilishi uchun suv, tuproq va qum alohida toza joydan, ganch esa Qoravulbozor va Nurotadan olib kelingan. Qumga yantoq, qamish, yulg'un kuli qo'shilgan. Inshoot uchun ishlatiladigan g'isht ham issiq sovuqqa g'oyat chidamli bo'lishi lozim bo'lgan. Loy yaxshi pishitilib, unga tuya juni qo'shilgan. Xom g'isht 1-2 yil quyosh jazirasida toblangandan so'ng, ular yantoq olovida pishirilib, obi g'ishtlar tayyorlangan. G'ishtlarni bir-biriga yopishtiradigan qorishma loyga suvdan tashqari qo'y suti, tuya juni ham qo'shilgan.

Sardoba devorining qalinligi eng pastki qismida 1,5 metrni tashkil etsa, yuqoriga ko'tarilgan sari yupqalashib boradi. Eng yuqori qismida uning qalinligi bir g'isht ko'rinishiga keladi. Sardobaga bir tomondan-shimol tarafidan kiriladi, qolgan uch tarafida esa ark ko'rinishida tuynuklar bo'lgan. Kirish qismi arksimon bo'lib, undan g'ishtli zinapoyalar orqali sardoba ichkarisiga kirilgan. Sardobaning osti doira shaklida bo'lib, suv yerga sizib ketmasligi uchun 3 qavat qoramol, tuya terisi, 3 qavat kigiz, ustiga bir qavat ganch, yuqori qismiga pishiq g'isht yotqizilgan[6:56]. Sardobalarning Respublikamiz bo'ylab hududiy tarqalish holati tartibsiz ko'rinsa-da, aslida qat'iy

qonuniyatga bo'ysunganligini ko'rish mumkin. Sardobalar yirik suv manbalaridan yiroq maydonlarni ishg'ol qilgan bo'lsa, bu tizimni tutashtiruvchi egri chiziq yirik karvon yo'llari va uning gavjum joylari bo'ylab o'tadi.

Ichki diametri 15-17 metrli davra hovuz shakli, usti g'ishtin gumbaz bilan yopilgan bu inshoot ichidagi suv hatto jazirama kunlarda ham muzdek turgan. Abdullaxon II Qarshi va Amudaryo oralig'idagi cho'lda ko'plab sardobalar barpo ettirgan[7:59]. Karvonsaroy yonidagi Abdullaxon II tomonidan qurilgan sardoba hozirgacha yaxshi saqlanib qolgan bo'lib, mahalliy aholi Gumbaz deb ta'rif etuvchi bu sardoba Qoravulbozor orqali o'tgan savdo karvonlari, harbiy otryadlar, yo'lovchilar va cho'ponlarni suv bilan ta'minlashga xizmat qilgan. M.YE. Massonning fikricha, bir-biridan bir kunlik yo'l masofasida (24-25 km) qurilgan bu sardobalarning joylashuvi Qarshi-Kerki va Qarshi-Kelif savdo yo'lining yo'nalishini ko'rsatib turadi.

Ana shunday sardobalarning biri yozma manbalarning guvohlik berishicha Eski Nishonda mavjud bo'lgan. Qarshida XVI-XIX asrlarda amalda bo'lgan me'moriy inshootlar ichida Abdullaxon II tomonidan qurilgan sardoba ham XX asr boshlariga qadar faoliyat ko'rsatgan. Shu paytgacha bu sardoba bizning kungacha yetib kelmagan degan qarash mavjud edi. Qarshi shahri Registonining janubida, Chorsuning ro'parasida joylashgan Qarshi sardobasi 2005-yilda aniqlangan. Hozirgi kunda esa ushbu sardoba qaytadan ta'mir etilgan bo'lib, shahar ko'rkiga ko'rk qo'shib turibdi.

Qarshi-Buxorokarvon yo'lidagi Kaqir sardobasi to'g'risida rus vrachi I.A. Yavorskiy 1878-yilda "Bundan 200 yil avval yashab o'tgan Zakariyo dasturxonchining mablag'i hisobiga qurilgan bu inshoot tufayli uning nomi avlodan-avlodga o'tib kelmoqda, xolbuki, dasturxonchi xizmat qilgan podshohning nomini avlodlar allaqachon unutib yuborishgan", -deb yozgan edi[8:37].

Sardobalar me'moriy tuzilishi jihatidan bir-biridan aytarli farq qilmaydi. Aylana shaklidagi hovuz va uning ustini yopib turuvchi gumbaz shaklida qurilgan bu sardobalar gumbazida bir nechta derazalar, ular pastida esa suv tushishi uchun mo'ljallangan maxsus teshiklar va tepasida aylana shaklidagi tuynuk bor. Bundan tashqari, sardoba hovuzidagi suvdan olish uchun mo'ljallab qoldirilgan maxsus kirish joyi mavjud. Sardoba suvini salqin holda saqlash uchun deraza va eshik doimiy havо aylanib turadigan qilib qurilgan.

Sardoba ichida yorug' tushishi va doimo haroratni bir xilda saqlash uchun kunchiqar (Sharq) va kun botar (G'arb) tomonlarga tuynuklar qo'yilgan. Sardobaning quyi eshigi shamol oqimiga teskari tomonga qaratib qurilgan. Hovuzga suv kirishi uchun tarnov yasalgan. Sardoba yonida karvonsaroy joylashgan, yo'lovchilar hordiq chiqarib, olis yo'lga suv g'amlab olganlar[6:53].

Sardobalarning barchasi asosan yomg'ir suvi va qor erishidan hosil bo'lgan suvlar bilan to'ldirilgan. Bunday suvlar maxsus ariqchalar orqali sardoba hovuziga kelib tushgan. Ba'zi sardobalarga suv daryo va boshqa suv manbalaridan maxsus kanalchalar orqali ham keltirilgan. Sardobadagi suvni buzilishdan saqlashda va sardobada havо almashib turishini ta'minlashda sardoba gumbazidagi derazalar va tepasidagi tuynugi katta rol o'ynaydi. Sardobalarning kirish joyi shimol yoki shimoliy-g'arb tarafda bo'lib, ulardan 6-8 metrgacha uzoqlikdan sardoba hovuzi tubiga olib tushuvchi zinapoyalar boshlangan. Zinapoyalar usti uzun yo'laksimon qilib berkitilgan.

Qaqir va Buzachi sardobasi Xo'ja Muborak qishlogi yaqinida joylashgan. Bu sardobalar orqali o'tgan yo'l bilan Begijak va Yakka sardobalarga borish mumkin. Begijak sardobasi Xo'ja Muborak qishlog'idan 6-7 kilometr janubi g'arbda bo'lib hovuzi butunlay ko'milib ketgan, beshta derazasi mavjud[9:27-28]. Yakka sardoba esa Xo'ja Murod baxshi ziyoratgohidan 3 km g'arbda joylashgan, uning ham beshta derazasi bo'lib, hovuzining kengligi 14 metrni tashkil etadi. Maymanoq qishlog'i hududidagi sardobadan qishloq ahli, qo'shni Muborak tumani aholisi, savdogarlaru-cho'ponlar foydalanishgan. Olis yo'lga ketuvchilar suv g'amlab olishgan. Bu sardoba oldida nov bo'lib, undan chorva mollar sug'orilgan. Sardobaning eshigi shimolga

qaragan holda, beshta derazaga ega. Sardoba o'tgan asrning 70-80 yillarida qo'shni Muborak tumanining Qarliq xo'jaligining omborxonasi vazifasini ham bajargan. Shu atrofdagi sardobalar ichida eng yomon holda saqlanib qolgan sardoba Maymanoq sardobasi bo'lib hisoblanadi.

Eski Kasbi qo'rg'oni yonidagi sardoba haqida, bu yerga tashrif buyurgan mutaxassislar Kasbi qo'rg'oni va Sulton Mirhaydar ziyoratgohiga ko'proq etibor qaratgani bois, bu joyda mavjud bo'lgan sardoba haqida yetali ma'lumot qoldirishmagan. Kasbi sardobasi-keng davra quduq kabi yasalgan, uning hajmi juda katta (ichining diametri qariyb 16 metr), usti pog'onali baland gumbaz bilan berkitilgan. Sardoba suvga chidamli "qir" qorishmasi bilan yirik pishiqlik g'ishtlardan ishlangan. Imorat rivoyatlarda aytilishicha, Abdullaxon zamonasida bunyod etilgan. Kasbi qishlog'idagi bu sardobaning odatdagidek peshtog'i yo'q, shimol tomondagi g'isht zinapoyalar suvga tomon olib boradi. U o'zining tuzilishi jihatidan boshqa sardobalardan deyarli farq qilmaydi. Sulton Mirhaydar ziyoratgohi yonida yana bir sardoba mavjudligi aniqlangan bo'lib, bu usti ochiq sardobaning kim tomonidan va qachon barpo etilganligi haqida aniq ma'lumotlar yo'q.

Darhaqiqat, pog'onali yassi gumbazli va ravoqining yuqori tomoni boshdan-oyoq to'rt burchak yupqa pishiqlik g'ishtdan terilib, metinday mustahkam qilib qurilgan. Bu sardoba Kasbi sardobasidan sal chog'roq, suv to'planadigan joyi (rezervuari)ning tashqi diametri 16 metr. Sardobaning boshqa sardobalardan yana bir farqli tomoni derazalar soni uchta. Ushbu sardobadan yaqin vaqtlargacha ham foydalanilgan.

Qarshi-Kerki yo'nalishidagi eng birinchi sardoba eski Nishon yonida bo'lgan va u o'tgan asrning 30-yillariga kelib buzilib ketgan. Bu yo'nalishdagi ikkinchi sardoba hozirgi Tallimarjon suv ombori qurilgan joyda bo'lgan. Gumbazi yo'qligidan "usti ochiq sardoba" deb nomlangan [9:27-28]. Uchinchi sardoba Sangir Suvloq sardobasi bo'lib, Eski Tallimarjon qishlog'i yonida joylashgan. Old tarafi-g'arbiy qismi devor bilan o'ralgan va boshqa sardobalardan ancha katta bo'lib, 10 ta derazasi bor.

Qarshidan Kelifga o'tuvchi karvon yo'li bo'yida, Nishon tumanining sharqiy hududi yaqinida Yusuf sardobasi ham mavjud bo'lgan. Minglab yo'lovchilarni hojatini chiqargan sardobalar qo'riqlanmasada toza saqlangan va doimiy ravishda ta'mirlanib turilgan.

Yozma manbalarda Qarshi cho'lidagi sardobalarning deyarli barchasi Abdullaxon II davrida qurilgan degan fikr mavjud. Qarshi cho'lidagi sardobalar juda sifatli pishiqlik g'ishtdan mustahkam qilib qurilgan bo'lib, chamasi, g'ishtdan foydalanish maqsadida ularning ko'pi o'tgan asrning 30- yillarida buzilgan [10:51].

Sardobalar faqat qadimgi karvon yo'llarining yo'nalishlarini aniqlashtirishga yordam beribgina kolmasdan, balki xalqimiz me'morchiligi tarixini, bu sohadagi yutuqlarini, o'tmishdagi me'moriy uslublarni o'zida aks ettirgan muhim tarixiy manba hamdir. Cho'lu biyobonlarda chuchuk suv saqlashning eng samarali usullarini yaratgan ajdodlarimizdan qolgan bu muhim tarixiy yodgorliklar, afsuski, bugungi kunga kelib butunlay qarovsiz holga kelib qolgan.

Sardobalarning turli jihatlarini kuzatgan va o'z asarlarida qayd etgan mualliflar N.Xanikov, A.Berns, A.Vamberi, M.Galkin, D.Logofet, V.Bartold, M.Masson, A.Muhammadjonov, A.Anorboyev, U.Mavlonov, A.Hasanov va boshqalarning ma'lumotlari asosida ularni to'yinish manbalariga ko'ra uch guruhga ajratish mumkin. Tabiiy to'yinuvchi sardobalar: qor-yomg'ir suvi o'z-o'zidan sardoba hovuzini to'ldiradi. Sun'iy to'yintiriluvchi sardobalar: quduq, koriz, daryo, ariq suvi bilan to'ldirilgan. Aralash tarzda to'yinuvchi sardobalar: qor-yomg'ir, ariq, paynov suvi hisobidan to'ldirilgan, bu turdagi to'ldiriluvchi sardobalar ko'proq daryo bo'ylarida, sug'orma dehqonchilik qilinadigan hududlarga yaqin joyda joylashgan.

Sardobalarning qurilish jarayonini ko'zdan kechirganda, ularning birinchi navbatdagi vazifasi suvni bug'lanib ketishdan himoya qilish bo'lsa, ikkinchisi sanitarlik, to'siq rolini o'tashdan iborat ekanligini bilib olishimiz mumkin. Darhaqiqat,

sardoba ichkarisiga mol, ot-ulov qo'yilmagan, ular uchun sardoba hovlisidan tashqarida yog'och yoki toshdan suv quyiladigan oxurlar (nov) yasalgan.

Janubiy Qozog'iston hududida ham (Sayram yaqinida) XVI asrning birinchi yarmida Mir Arab tomonidan sardoba barpo etilgani mintaqaning shimoliy dasht zonalari ham sardobalar mavjud hududlar qatoriga kiritishga imkon beradi. Toshkentdan Xo'jandga va Chotqol tog' dovoni orqali Farg'onaga ketuvchi yo'lda ham bu davrga mansub sardobalar (yoki usti gumbaz bilan yopilgan buloqlar) bo'lgan. Ular ichida Angren daryosi o'ng qirg'og'ida, Qoraxitoy qishlog'i shimolida qurilgan Qaynargumbazni va Toshkent-Xo'jand yo'lidagi boshqa bir qancha gumbazli sardobasimon inshootlar (Chuqurbek, Jonbuloq, Mirzorobot)ni aytib o'tish mumkin [11:14-16]. Bu ma'lumotlar o'rta asrlarda mintaqaning tog'oldi va dasht hududlarida ham sardobalar bo'lganligidan dalolat beradi.

O'rta Osiyoning jazirama iqlim sharoiti va yirik shaharlarni suv bilan ta'minlash ehtiyoji shaharlarda ham sardobalar barpo etilishiga turtki berardi. Abdullaxon II tomonidan Qarshida, Subxonqulixon tomonidan Buxoroda barpo etilgan sardoba [12:304] va boshqa ma'lumotlar bundan dalolat beradi.

Shu tariqa, mintaqadagi qadimgi davrda shakllangan aloqa-savdo yo'llaridan foydalanish so'nggi o'rta asrlarda ham davom etdi. Mavjud ijtimoiy-siyosiy vaziyat tufayli ularning ayrim tarmoqlaridan foydalanish ma'lum vaqt to'xtab qolgan holatlar ham kuzatilsa-da, mazkur yo'llar O'rta Osiyodagi o'zbek xonliklarining ijtimoiy-iqtisodiy hayotida muhim o'rin tutib keldi. XVI-XIX asrlarda karvon yo'llari tizimi faoliyatida birmuncha o'zgarishlar ruy berdi. Bu davrga xos xususiyatlar ichida, mintaqaning cho'l va dasht hududlari orqali o'tgan yo'nalishlarida ko'plab yo'lbo'yi inshootlari-rabotlar va karvonsaroilar, sardobalar, quduqlar, ko'priklar barpo etilganini aytib o'tish mumkin. Ikkinchi tomondan, o'zbek xonliklari o'rtasidagi siyosiy nizolar, urushlar mintaqa iqtisodiyotiga va o'zaro iqtisodiy munosabatlarga, karvon yo'llari faoliyatiga salbiy ta'sir etib turdi. Shunga qaramasdan, bu davrda mahalliy va mintaqaviy ahamiyatga ega yo'llar tarmoqlari kengayib, karvon yo'llarining yangi yo'nalishlari paydo bo'lib bordi.

ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Анорбоев А. Благоустройство средневекового города Средней Азии. –Т., 1988.-С. 91
2. Мавланов У. М. Торговье и культурные связи Кашкадаринского оазиса в XVII-XIX вв.: Дис.... канд. ист.наук. -Т., 1994. -С. 155.
3. Массон М.Е. Проблема изучения цистерн - сардоба. – Ташкент, 1935. – 43 с. Кудратов С. Сардобалар ўлкаси. – Тошкент: Фан, 2001. – 28 б. Насриддинов К.М., Сафонова Н.А., Смесова Е.А. Буюк ипак йўлидаги сардобалар // Буюк ипак йўли ва Фарғона водийси: Республика илмий-амалий анжумани материаллари. – Тошкент, 2004. – Б. 224-226.
4. Мирза Салимбек. Тарих-и Салими (источник по истории Бухарского эмирата) / Перевод с персидского, вводная статья и примечания Н.К. Норкулова, редактор перевода А.К. Арандс, предисловие, редактор введения и примечаний А.С. Сагдуллаев. – Ташкент: Академия, 2009. – 333 с. [Хорошхин А.П.]. Сборник статей, касающихся до Туркестанского края А.П. Хорошхина. – СПб., 1876. – 520 с. [65-69, 257-259]. Массон М.Е. Проблема изучения цистерн - сардоба. – Ташкент, 1935. – 43 с. [14:32]
5. Равшанов П. Қашқадарё тарихи. (Энг қадимги даврлардан XIX аср II ярмига қадар). – Тошкент: Фан, 1995. – 783 б.
6. Исмоилов Н., Бўриев О. Қарши – Ўзбекистоннинг қадимий шаҳри. Қарши, 2005. - 77 б.
7. Вамбери А. Очерки Средней Азии (дополнение к «Путешествию по Средней Азии») -М.: Изд-во А.М.Мамонтова, 1868. - 373с.
8. Яворский И.Л. Путешествие русского посольства по Афганистану и Бухарскому ханству в 1878-1879 годах. В двух томах – СПб.: Типография д-ра М.А.Хана, 1883. Т. 2.–387с.
9. Мавлонов Ў. Аждодларимиз заковати. //Фан ва турмуш. 1993, № 7-8. –Б. 27-28.
10. Массон М.Е. Ахангеран. Археолого-топографический очерк. – Ташкент: Изд. АН УзССР, 1953. – 144 с. с илл.
11. Муҳаммад Юсуф Мунши. Тарих-и Муқим-хони (Муқимханская история) / Перевод с таджикского, предисловие, примечание и указатели проф. А.А.Семенова. – Ташкент, 1957. – С. 304. Массон М.Е. Проблема изучения цистерн - сардоба. – Ташкент, 1935. – 43 с.[22].

MUSTAQILLIK YILLARIDA O'ZBEKISTON QISHLOQ XO'JALIGIDAGI O'ZGARISHLAR

*Hasanova Nishona Normurotovna,
Buxoro davlat universiteti tayanch doktoranti (PhD)*

Annotatsiya. Mazkur maqolada O'zbekistonning mustaqillik yillarida qishloq xo'jaligidagi o'zgarishlar; paxta yakkahokimligiga barham berilishi, vazirlar mahkamasi tomonidan qishloq xo'jaligi va yerga doir qabul qilingan qonunlar; prezidentimizning qishloq xo'jaligiga doir farmonlari, qarorlari va farmoyishlari doirasida amalga oshirilgan ishlar batafsil yoritilgan.

Tayanch atamalar: dehqonchilik, nilometr, irrigatsiya, taqvim kalendar, agrar soha, bozor iqtisodiyoti, eksport, import, go'za navlari, intensiv bog', kredit.

ИЗМЕНЕНИЯ В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ УЗБЕКИСТАНА ЗА ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ

*Хасанова Нишона Нормуротовна,
докторант, Бухарский государственный университет*

Аннотация. В данной статье подробно изложены изменения в сельском хозяйстве за годы независимости Узбекистана, отмена хлопковой монополии, законы о сельском хозяйстве и земле, принятые Кабинетом министров, указы, постановления и распоряжения нашего президента по сельскому хозяйству.

Ключевые слова: садоводство, nilometr, ирригация, календарь, аграрная профессия, финансирование по рынку, экспорт, импорт, сорта хлопка, интенсивный сад, кредит.

AGRICULTURE CHANGES DURING THE YEARS OF INDEPENDENCE IN UZBEKISTAN

*Hasanova Nishona Normurotovna,
Doctoral student of Bukhara State University*

Annotation. Following article deals with the changes in agriculture during the years of independence in Uzbekistan. The abolition of the cotton monopoly, the laws adopted by the Cabinet of Ministers on agriculture and land, and the works carried out within the framework of the decrees, decisions and orders of our president on agriculture are given as well.

Key words: agriculture, nilometr, irrigation, calendar, agrarian sector, market economy, export, import, varieties of cotton, intensive garden, credit.

Kirish. Ko'hna zaminimizning boy o'tmish tarixi ming yillarga borib taqaladi. O'lkamizda shakllangan qadimiy ilmiy tarixiy ananalar shundan dalolat beradiki bundan uch ming yil avval muqaddas zaminimizda sun'iy sug'orishga asoslangan yuksak dehqonchilik madaniyati noyob irrigatsiya inshootlari bunyod etilgan. Beruniyning yozishicha qadimgi xorazmliklar qishloq xo'jalik ishlarini davriy rejalashtirish ehtiyojidan kelib chiqib, o'zlarining taqvim kalendar tizimiga ega bo'lganlar. Al Farg'oniy bobomiz arab dehqonlari uchun Nil daryosi sathini o'lchash uchun nilometr asbobini yaratganlar.

Mustamlakachilik yillarida O'zbekistonning xalq xo'jaligi bir tomonlama rivojlantirildi. Ya'ni qishloq xo'jaligida paxta yetishtirishga, sanoatda esa paxta yalpi hosilini birlamchi qayta ishlashga asosiy e'tibor qaratildi. Respublika sanoatining qolgan muhim tarmoqlari ham paxta majmuini rivojlantirishga muvofiq ravishda taraqqiy qildirildi.

Asosiy qism. Mamlakatimiz qishloq xo'jaligi bo'yicha ulkan salohiyatga ega.